44

Widok. Theories and Practices of Visual Culture

tytuł:
Wiedźmy / wiedza
autorki:
Katarzyna Bojarska, Dorota Sosnowska, Magdalena Moskalewicz
źródło:
Widok. Theories and Practices of Visual Culture 2026 nr 44
odsyłacz:
https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/44-wiedzmy-wiedza/wstep
wydawca:
Widok. Fundacja Kultury Wizualnej
afiliacja:
Uniwersytet SWPS
Uniwersytet Warszawski

słowa kluczowe:

wiedźmy; aktywizm antykapitalistyczny; ekofeminizm; wiedza; dekolonializm

streszczenie:

Esej wprowadzający do niniejszego numeru poświęconego relacji między wiedźmami a wiedzą. Analizuje relację między historią wiedźm, katastrofą ekologiczną i antykapitalistycznym oporem, głównie z perspektywy Europy Środkowej. Analizując historie i wcielenia wiedźm osoby autorskie i artystyczne podważają dominujące „pseudoracjonalistyczne" narracje i poszukują alternatywnych form wiedzy, relacji oraz zdrowienia w czasach globalnego kryzysu. Numer stanowi konstelację tekstów i obrazów, które mają na celu oddanie głosu marginalizowanym narracjom oraz wyobrażeniom o alternatywnych, bardziej inkluzywnych sposobach bycia człowiekiem.

Katarzyna Bojarska - Adiunktka w katedrze kulturoznawstwa Uniwersytetu SWPS. W latach 2008-2019 pracowała w Instytucie Badań Literackich PAN, członkini Uniwersytetu Muri im. Franza Kafki. Współzałożycielka "Widoku". Od 2024 kierująca Centrum Porównawczych Badań Kultur Pamięci (CCRMC). Autorka tekstów i przekładów zainteresowana relacjami sztuki, literatury, historii i psychoanalizy, tłumaczka m.in. książki Michaela Rothberga Pamięć wielokierunkowa. Pamiętanie Zagłady w epoce dekolonizacji. Autorka książki Wydarzenia po Wydarzeniu: Białoszewski – Richter – Spiegelman (Warszawa 2012). Redaktorka i jedna z tłumaczek książki Ernsta van Alphena Krytyka jako interwencja. Sztuka, pamięć, afekt (Kraków 2019). Stypendystka Fulbrighta i Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej. Realizowała granty badawcze ze środków NPRH, NCN, Horizon2020.

Dorota Sosnowska - Adiunktka w Zakładzie Teatru i Widowisk Instytutu Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Autorka książki Królowe PRL. Sceniczne wizerunki Ireny Eichlerówny, Nininy Andrycz i Elżbiety Barszczewskiej jako modele kobiecości (WUW 2014). Brała udział w projektach naukowych "Źródła i mediacje" (środki NPRH), "Performanse pamięci" (NCN)

oraz "Maska w kulturze współczesnej Europy" (NCN). Publikuje artykuły w polskich i zagranicznych pismach naukowych, takich jak „Performance Research" czy czeskie „Theatralia". Jest współredaktorką książki Robotnik. Performanse pamięci (Instytut Teatralny/KiP, 2017). Aktualnie realizuje projekt "Odmieńcy. Performanse inności w polskiej kulturze transformacji" (NCN) oraz jest współwykonawczynią w projekcie "Epidemie i wspólnoty w krytycznych teoriach, artystycznych praktykach i spekulatywnych fabulacjach ostatnich dekad". Jest członkinią grupy roboczej Historiography w ramach International Federation for Theater Research. W latach 2009-2011 pracowała w Teatrze Dramatycznym m.st. Warszawy.

Magdalena Moskalewicz - Historyczka sztuki, kuratorka i redaktorka specjalizującą się w powojennej sztuce polskiej i środkowoeuropejskiej (doktorat UAM, 2012) oraz krytycznym muzealnictwie i sztuce najnowszej. Jej projekty kuratorskie często dotyczą paraleli pomiędzy postkomunizmem i postkolonializmem. Autorka tekstów naukowych, popularno-naukowych i publicystycznych w książkach (Brill, Routledge, Oxford Univ. Press, MSN), katalogach wystaw (MoMA, Tate, Berlin Biennale) oraz czasopismach („Artium Quaestiones", „Art in America", „The Washington Post").Nagrodzona Jean Goldman „Literary Lions" Book Prize 2017 (za książkę Halka/Haiti) oraz Mary Zirin Prize 2020 przyznawaną przez Association for Women in Slavic Studies (USA); stypendystka Fundacji A.W. Mellona, Fundacji Kościuszkowskiej, The Getty, The Clark i innych.Pracowała na uczelniach i w instytucjach artystycznych w Europie i Stanach Zjednoczonych, m.in. na Uniwersytecie Carnegie Mellona w Pittsburghu, School of the Art Institute of Chicago, w MoMA w Nowym Jorku, triennale FRONT w Cleveland oraz jako kuratorka Pawilonu Polskiego na Biennale Sztuki w Wenecji (2015). Obecnie Główna Kuratorka i Wicedyrektorka ds. Kuratorskich w Muzeum Sheldonów (Sheldon Museum of Art) na uniwersytecie w Nebrasce, USA.

Wiedźmy / wiedza

Katrīna Neiburga, Ludvigs Eglitis Neiburgs, *Sekretjiki*, 2021. Detal. Dzięki uprzejmości artystki.

„Która jest godzina na zegarze świata?" – pytała chińsko-amerykańska rewolucyjna myślicielka i aktywistka Grace Lee Boggs za każdym razem, gdy przemawiała publicznie. To pytanie wydaje nam się wszechogarniające, otwiera bowiem dyskusję na temat alternatywnych sposobów postrzegania czasu, doświadczenia, wiedzy i polityki. W tym numerze „Widoku", idąc śladami Lee Boggs, chciałybyśmy przyjrzeć się z bliska naszej aktualnej „godzinie" z lokalnej, środkowoeuropejskiej perspektywy środowiskowej, historycznej i duchowej. Interesuje nas spojrzenie na te stany wyjątkowe, w które jesteśmy uwikłani i w których walczymy o przetrwanie. Dlatego też wraz z artystką Katrīną Neiburgą, której prace znalazły się na okładce i w **Punkcie widokowym**, spoglądamy pod nogi, by znaleźć grunt i źródło. Wnikając w jej praktykę artystyczną, jak również w działania innych bohaterek tego numeru, spotykamy wiedźmy – te, które wiedzą, strażniczki wiedzy i więzi między ludźmi a światem przyrody, uzdrowicielki w swoich społecznościach. Wydaje się, że przez wieki wychodzenie z kryzysów takich jak choroba czy przemoc wymagało takiej buntowniczej siły. Podążamy zatem za tymi nieposłusznymi, spostrzegawczymi i otwartymi, troskliwymi i uzdrawiającymi przewodniczkami, by analizować pełną sprzeczności rzeczywistość, niekoniecznie wyjaśniając ją poprzez mistrzowski akt „zrozumienia".

Warunki strukturalne i napięcia „palących czasów" katastrofy ekologicznej oraz imperialnych, ludobójczych wojen, które nas otaczają, wymagają spojrzenia wstecz na nadużycia władzy, ucisk, rosnące nierówności, zniszczenie świata przyrody,

ekstraktywizm, a także na wywoływane przez nie formy sprzeciwu i buntu. Jak bowiem sugeruje filozofka Elisabeth Stengers, katastrofy mogą również rodzić nowe formy sprawczości, świadomości i percepcji[1]. Jak radzimy sobie z dziedzictwem odczarowania i upokarzania natury, kontrolowaniem jej poprzez racjonalistyczne, technokratyczne działania napędzane tym, co indyjska filozofka i ekofeministka Vandana Shiva nazywa „monokulturami umysłu", które gromadzą władzę i kapitał dla niektórych, jednocześnie degradując, wykorzystując, a nawet eliminując innych[2]? Te formy racjonalności obsesyjnie eliminują nie tyle duchowość, ile raczej duchową i teologiczną różnorodność, przeciwstawiając jej fanatyczne formy zsekularyzowanego monoteizmu Ojca oraz Kapitału, wychwalane przez kolonialny, patriarchalny podmiot. Ten ostatni rozrasta się bez ograniczeń, zarabiając kosztem brutalnego wyzysku innych, skrzywdzonych i wywłaszczonych. Wielu twierdzi, że nie ma alternatywy dla pozornie odwiecznej logiki kapitalizmu, a jednak równie wielu organizuje się i pokonuje ograniczenia zarówno konserwatywnego, jak i neoliberalnego myślenia i działania, odrzucając wyciszające procedury „okrutnego optymizmu", o którym – również na naszych łamach – pisała Lauren Berlant[3].

W aktualnym numerze „Widoku" chcemy zgłębić możliwość przezwyciężenia tej logiki i powrotu do natury oraz kobiecości jako środków i źródeł wiedzy, kreatywności, relacyjności oraz oporu wobec katastrof politycznych, społecznych i środowiskowych. W nawiązaniu do krytycznej koncepcji Sylvii Wynter dotyczącej „gatunków ludzkich" szukaliśmy sposobów, w jakie można w twórczy i krytyczny sposób podważyć ideę uniwersalizmu i człowieczeństwa, aby przeciwdziałać rosnącemu rasizmowi i faszyzmowi w świecie, jaki znamy, oraz w jaki sposób można wyobrażać sobie i realizować alternatywne sposoby bycia człowiekiem[4].

W wydanej w 2019 roku książce *Feminizm dekolonialny* Françoise Vergès analizuje kontrrewolucyjną postawę „feminizmu cywilizacyjnego", przedstawiając go jako narzędzie współczesnego imperializmu i kolonializmu. I pyta: „Kto sprząta świat?", dążąc do przekierowania naszej uwagi i zmiany naszego spojrzenia w dyskusji na temat historii kobiet oraz ich miejsca w globalnej dynamice władzy i walkach społecznych. Podążając tropem jej rozważań, chciałybyśmy zapytać: „Kto leczy świat?", mając na myśli szerokie pojęcie troski i wytwarzania wiedzy poza istniejącymi ramami pseudoracjonalistycznej dominacji oraz poza narracjami o panach i niewolnikach. Tak pojęte „leczenie" oznacza również troskę o wyniszczone środowisko (a w nim ludzi) i przeciwdziałanie ekstraktywizmowi oraz innym formom przemocy i degradacji, a także represyjnym procedurom heteropatriarchatu[5]. Uzdrowienie można osiągnąć, jednocząc się przeciwko podziałom społecznym, poprzez praktyki relacyjności i troski, praktyczną mądrość, akceptację ograniczeń oraz otwieranie się na wgląd w nieznane. A także poprzez twórcze działania zakłócające zastany porządek, a zarazem dające poczucie bezpieczeństwa.

Przełomowa książka Vergès ukazała się w polskim przekładzie rok przed *Kalibanem i czarownicą* Silvii Federici (2004), która dotarła wreszcie do polskojęzycznej publiczności w 2024 roku. Prekursorem Kalibana była wydana w 1984 roku publikacja *Il grande Calibano: storia del corpo sociale ribelle nella prima fase del capitale*, napisana przez Federici wspólnie z Leopoldiną Fortunati; zgłębiały w niej historię reprodukcji w okresie przejścia od feudalizmu do kapitalizmu. To właśnie podczas pisania tej książki Federici zainteresowała się polowaniami na czarownice – zjawiskiem, które stało się tak istotne dla określenia społecznej pozycji i roli kobiet w społeczeństwach opartych na kapitalistycznym sposobie produkcji, a także jego powiązaniem z transatlantyckim handlem niewolnikami i kolonizacją Ameryk. Polowania na czarownice można zatem

postrzegać z jednej strony jako jeden z fundamentów rozwoju społeczeństwa kapitalistycznego, z drugiej zaś jako podstawę kształtowania się współczesnego proletariatu. Federici powtarza to, co obecne jest w myśli marksistowskich feministek od lat 70., a mianowicie że zarówno historia kobiet jako historia klasowa, jak i współczesna kobiecość służą porządkowi kapitalistycznemu, maskując wyzysk zdolności reprodukcyjnych kobiet pod płaszczykiem determinizmu biologicznego.

Utożsamienie kobiecości z poniżoną i odrzuconą przez filozofów cielesnością uczyniło ciało centralnym elementem i definiującą sferą kobiecości. Dla kobiet stało się ono tym, czym fabryka dla robotników – miejscem wyzysku, ale także organizacji oporu. Był to początek ciała jako pola bitwy – ogrodzonego, kontrolowanego, plądrowanego zasobu, a jednocześnie źródła wszelkiej siły. Zestawienie tej koncepcji ciała z atakiem na czary pozwala Federici dostrzec i pokazać powiązania filozofii nowożytnej z terrorem państwowym, prześladowaniami czarownic i kapitalistyczną ontologią. Ludzie (głównie kobiety) paleni jako czarownice byli oskarżani i stawiani przed sądem za czczenie diabła, kanibalizm czy dewiacje seksualne. Prawdziwym powodem tak okrutnej kary było jednak to, że podejmowali oni praktyki wymykające się kontroli przedstawicieli religii lub państwa. Jak zauważa Federici, taka sama logika stała za represjonowaniem europejskich chłopów i rdzennych ludów w koloniach. Śledzenie kształtowania się i praktykowania różnicy płciowej w ramach kapitalistycznego podziału pracy i reprodukcji pozwala jej ująć patriarchat w kontekście historycznym, łącząc perspektywę płci, klasy i rasy.

Według autorki książki *Kaliban i czarownica* proces oddzielania reprodukcji od produkcji następuje równocześnie z monetyzacją pracy i pozbawieniem ludzi dostępu do podstawowych środków produkcji, głównie ziemi. Akumulacja kapitału oznacza gwałtowne wytwarzanie różnic i podziałów wśród globalnego proletariatu. Nic więc dziwnego, że postać czarownicy stała się tak

fascynująca dla współczesnego antykapitalistycznego aktywizmu walczącego z przemocą neoliberalnej prywatyzacji i deprywacji, rosnącą rasistowską nienawiścią oraz dominacją polityki neokolonialnej i technokapitalistycznego antyekologizmu.

Warto podkreślić, że Federici dostrzegła również hegemonię kapitału w medycynie oraz jego wpływ na praktyki dotyczące naszych ciał i podmiotowości, kontrolę nad zdolnościami reprodukcyjnymi kobiet, stosowanie i nadużywanie leków w celu kontrolowania siły roboczej i przepływu pracy. Ważną inspiracją były dla niej organizacje oddolne, takie jak ACT UP (AIDS Coalition to Unleash Power), które powstały w odpowiedzi na porażkę państwa w obliczu kryzysu zdrowia publicznego, jakim była pandemia AIDS. Takie praktyki można również zaobserwować w organizacjach pomagających w aborcjach, oferujących prawdziwy opór wobec policyjnych działań państwa i lekceważenia zdrowia oraz życia swoich obywatelek, a także wobec kapitalistycznej logiki, która dba jedynie o zdrowie klientek.

W tym numerze „Widoku" przedstawiamy badania kulturowe i artystyczne zgłębiające feministyczne i ekologiczne sposoby postrzegania i realizowania antykapitalistycznych form sprzeciwu w obliczu katastrofy ekologicznej. Wydaje się, że jest to źródło wiedzy zarówno dla historycznych, jak i współczesnych wiedźm. Ujęcie tego numeru w kontekście związku między wiedźmami a wiedzą ma być aktem „epistemicznego nieposłuszeństwa" w rozumieniu proponowanym przez Waltera Mignolo[6]. To właśnie ta nieosiągalność i opór wobec regulacji instytucjonalnych (czy to religijnych, czy państwowych) doprowadziły do powstania fantazmatycznych wyobrażeń o wiedźmach oraz ich prześladowaniach. Prezentujemy konstelację tekstów i obrazów, które poruszają powyższe kwestie na różne sposoby, zwłaszcza w kontekście doświadczeń środkowoeuropejskich.

Dział **Zbliżenie** otwiera tekst Kamili Dworniczak *Pomiędzy magicznym marksizmem a herezją. Duchowość postępowa Natalii LL*, w którym autorka proponuje nowe odczytanie twórczości artystki przez pryzmat dotychczas marginalizowanego wymiaru jej praktyki – duchowości rozumianej jako zaangażowanie emancypacyjne, a nie eskapizm. Osadzając strategię Natalii LL w tradycji feministycznej refleksji o czarownictwie (Chollet, Starhawk, Federici), autorka pokazuje, że performanse i instalacje artystki – zwłaszcza *Piramida. Sztuka jako doświadczenie wewnętrzne* (1979) – były świadomą praktyką magiczno-rytualną, gestem oporu wobec uniformizującego dyskursu PRL-owskiej modernizacji oraz wyrazem poszukiwania alternatywnego zakorzenienia w lokalnych tradycjach „heretyckich", od psychotroniki po egalitaryzm braci polskich.

Artykuł Marty Kudelskiej *Buntowniczki, zielarki, społeczniczki i przewodniczki. Figury czarownic we współczesnych projektach kuratorskich* przedstawia z kolei panoramę polskich wystaw z lat 2020–2025, poświęconych figurze czarownicy – od *W czarodziejską burzę włożę własną duszę* Zofii Krawiec po *Krew korzeni* Katarzyny Oczkowskiej. Autorka, sama będąc kuratorką i badaczką, analizuje, w jaki sposób ta historycznie naznaczona postać funkcjonuje dziś jako narzędzie opowiadania o przemocy wobec kobiet, wiedzy wypchniętej poza instytucjonalne ramy nauki, kobiecej wspólnotowości i duchowości, a zarazem jako figura liminalna – zawieszona między przeszłością a przyszłością, naturą a kulturą, emancypacją a melancholią. Tekst stawia przy tym krytyczne pytania o ryzyko estetyzacji i „witchwashingu", czyli sprowadzenia czarownicy do modnego symbolu odartego z historycznego kontekstu przemocy.

W podobnie zakorzeniony w praktyce artystycznej nurt namysłu nad wiedzą wiedźm wpisuje się esej węgierskiej kuratorki i badaczki Flóry Gadó *Lost in the Magical Garden*. Autorka analizuje twórczość czworga artystów i artystek

z Europy Środkowo-Wschodniej – Any Likar, Jany Zatvarníckiej, duetu Karina Mendreczky & Katalin Kortmann-Járay oraz Lőrinca Borsosa – których łączy zainteresowanie leczniczą i destrukcyjną mocą roślin jako kluczem do zapomnianej wiedzy kobiet oskarżanych o czary. Autorka sytuuje tę twórczość w kontekście szerszego powrotu figury czarownicy – rozumianej tu przede wszystkim jako zielarka, akuszerka i znachorka – i łączy ją z ekofeministyczną tezą o nierozerwalnym związku między wyzyskiem kobiet a eksploatacją przyrody. Narrację spaja motyw „magicznego ogrodu" jako przestrzeni odzyskiwanej wiedzy: miejsca, gdzie rośliny takie jak belladonna, dziurawiec czy bieluń odsłaniają cienką granicę między leczeniem a trucizną, pamięcią a wymazaniem.

W inne rejony kultury zabiera czytelniczki artykuł Joanny Ziółkowskiej i Agnieszki Raciniewskiej *Magia, moda i alternatywne społeczności wobec kapitalizmu*, którego autorki analizują figurę czarownicy na dwóch przenikających się poziomach: jako motyw obecny w modzie projektanckiej od lat 80. XX wieku po dziś – od Vivienne Westwood i Alexandra McQueena przez kolekcje Diora pod kierownictwem Marii Grazii Chiuri – oraz jako punkt wyjścia do refleksji nad współczesnymi grupami neopogańskimi i wiccańskimi. Badaczki dowodzą, że sama logika mody działa zgodnie z myśleniem magicznym (język zaklęć i alchemii, performatywna konsekracja projektantów, pojęcie *glamour* wywodzące się ze szkockich praktyk czarowania), a jednocześnie poddają krytycznej analizie sprzeczność, jaka wynika z „glamouryzacji" czarownicy: figura ta, z definicji subwersywna i antyestablishmentowa, jest coraz częściej przechwytywana przez neoliberalny kapitalizm korporacyjny, tracąc polityczne ostrze na rzecz wizualnie atrakcyjnej estetyki indywidualizmu.

Zbliżenie zamyka polski przekład fragmentu książki-projektu artystycznego Cassie Thornton zatytułowanej *Hologram*, która projektuje oddolny model feministycznej opieki zdrowotnej,

oparty na zasadach wzajemnej pomocy i solidarności społecznej. Autorka, zainspirowana greckimi klinikami solidarnościowymi, proponuje system wsparcia rzucający wyzwanie kapitalistycznej izolacji oraz hierarchicznemu podejściu do medycyny. Poprzez praktykowanie nowej formy współzależności podążający za artystką uczestnicy jej działań starają się wypracować postkapitalistyczne wzorce relacji oparte na trosce bez transakcyjności. Tekst ukazuje wizję przyszłości, w której wspólnotowa odpowiedzialność zastępuje niewydolne i wykluczające systemy instytucjonalne – czarownictwo na miarę XXI wieku.

W **Punkcie widokowym** prezentujemy prace kolektywu Hilma's Ghost, który przekształcił utwory współczesnych poetek w dynamiczne instalacje wideo, badające relacje między materią, pamięcią a czasem nieliniowym. W towarzyszącym prezentacji tekście Joanna Mąkowska analizuje, jak w wizualnej praktyce artystek słowo pisane przekracza ramy kartki papieru poprzez rytm, formę oraz filmowe adaptacje. Analizując prace twórczyń takich jak Dorothea Lasky czy CAConrad, autorka eseju pokazuje, że wiersz może funkcjonować jako rytuał zakotwiczający w teraźniejszości lub jako archeologiczny palimpsest łączący sferę duchową z fizyczną. Poezja, jak magia, okazuje się żywą strukturą procesualną, która angażuje odbiorcę intelektualnie i emocjonalnie, nieustannie ewoluując w czasie i przestrzeni.

Inny, choć także liryczny kontekst przywołują prace łotewskiej artystki Katrīny Neiburgi. Jej praktyka bazuje na afektach, buduje atmosferę surowości i autentyczności, poprzez głęboko osobistą ikonografię i rzuca wyzwanie utartym sposobom rozumienia świata i przywraca głos temu, co zostało zepchnięte na margines. Prezentację jej prac wprowadza wiersz jednego z najbardziej znanych współczesnych łotewskich poetów Siergieja Timofiejewa *Język Kateriny*, który w lokuje praktykę artystki w doświadczeniu ciała jako doświadczeniu magicznym

i niesamowitym.

W dziale **Panorama** Natalia Judzińska przywołuje inny rodzaj kobiecej historii. W tekście *Beyond the Margins: (Why) Do We Need Minority Heroines?* analizuje historię Rywki Profitkier, żydowskiej studentki z przedwojennego Wilna, której akt sprzeciwu wobec getta ławkowego stał się punktem wyjścia do rozważań nad naturą heroizmu mniejszościowego. Autorka dekonstruuje mechanizmy pamięci zbiorowej i wskazuje, że oficjalne narracje historyczne często pomijają postacie wykluczone ze względu na płeć lub pochodzenie etniczne, o ile ich czyny nie wpisują się w dominujący narodowy kanon. Poprzez przywołanie pojęć takich jak sublokatorstwo czy *nepantla* Judzińska ukazuje opór Profitkier nie jako odosobniony incydent, ale jako radykalną walkę o godność w obliczu systemowego antysemityzmu na polskich uczelniach. Współczesne nawiązania artystyczne do losów Profitkier służą tu jako dowód na aktualność jej buntu w procesie budowania bardziej inkluzywnej tożsamości narodowej. Z kolei Jakub Banasiak w tekście *Świat jest w nas. „Etos nowej sztuki" i „Szczeliny istnienia" Jolanty Brach-Czainy jako manifesty alternatywnej epistemologii* podejmuje próbę reinterpretacji dorobku filozofki, przesuwając punkt ciężkości z powszechnie uznanych odczytań feministycznych w stronę alternatywnej epistemologii opartej na duchowości i jedności kosmicznej. Autor dowodzi, że zapomniana książka *Etos nowej sztuki* (1984) stanowi fundament dla słynnych *Szczelin istnienia* (1992), formułując wizję świata jako mistycznej całości, w której indywidualne doświadczenie prowadzi do przekroczenia izolacji jednostki. Analiza ukazuje ewolucję autorki od naukowego opisu kontrkultury do wypracowania własnego, medytacyjnego języka filozoficznego, który znosi zachodni dualizm rozdzielający podmiot i przedmiot. Banasiak argumentuje, że ten projekt został zmarginalizowany przez neoliberalną transformację ustrojową, która wyparła wspólnotowe i transcendentne myślenie na rzecz

indywidualizmu. W konsekwencji tekst postuluje „ponowne zaczarowanie" dorobku Brach-Czainy, widząc w jej koncepcji wniknięcia w byt szansę na odzyskanie wartości unieważnionych przez współczesny kapitalizm.

Perspektywy otwiera tekst *Wiedźmy i epistemecide. Wiedza rdzenna między przesądem a troską planetarną* Anny Markowskiej, będący wielowarstwową analizą figury wiedźmy, traktowanej jako symbol epistemicznego nieposłuszeństwa i oporu wobec nowoczesnego, patriarchalnego racjonalizmu. Autorka śledzi proces historycznego wymazywania kobiecej wiedzy, określany mianem *epistemecide*, łącząc dawne polowania na czarownice ze współczesną walką o autonomię i inkluzywność. Poprzez interpretację dzieł sztuki – od renesansowego malarstwa Dossa Dossiego po polską sztukę krytyczną i feministyczną – ukazuje proces ponownego zaczarowywania świata i odzyskiwania sprawczości przez grupy marginalizowane. Kluczowym elementem tekstu jest przejście od wizerunku czarownicy jako ofiary do roli twórczyni narracji ratunkowych, która w dobie antropocenu promuje holistyczną więź z naturą i wspólnotowość. Ostatecznie esej zachęca do redefinicji kategorii historycznych, a także do uznania wiedzy rdzennej oraz intuicyjnej za pełnoprawną alternatywę dla dominujących systemów władzy.

Następnie w tekście *From the Museum to Artistic Research and Back – Mapping the Field of Contemporary Art* Katarzyna Bojarska i Krzysztof Pijarski rozmawiają z Andreą Fraser, która przybliża strukturę i ewolucję swojego słynnego diagramu pola sztuki współczesnej. Fraser podkreśla, że każdy uczestnik tego systemu jest nieuchronnie uwikłany w relacje władzy i kapitału, co czyni jej model cennym narzędziem dydaktycznym pomagającym zrozumieć realne mechanizmy funkcjonowania świata sztuki. Kluczowym przesłaniem rozmowy jest uznanie sztuki za dynamiczne pole ścierających się interesów, w którym rzetelność badawcza i świadomość własnej pozycji społeczno-

ekonomicznej są niezbędne do odpowiedzialnego uprawiania twórczości.

W **Migawkach** proponujemy czytelniczkom omówienia wystawy i książki rzucających jeszcze inne światło na zagadnienia czarownictwa oraz ezoterycznej czy wiedźmiej wiedzy. Urszula Ulla Chowaniec opisuje wystawę *Häxor* z Historiska museet w Sztokholmie. Jakub Banasiak recenzuje natomiast książkę Josepha Kellnera *The Spirit of Socialism* badającą rozkwit alternatywnych duchowości i ruchów ezoterycznych w ZSRR oraz Rosji na przełomie lat 80. i 90. XX wieku.

Niech wiedźmy będą z Wami!

1 Isabelle Stengers, *In Catastrophic Times: Resisting the Coming Barbarism*, przeł. A. Goffey, Open Humanities Press–Meson Press, Lüneburg 2015.

2 Vandana Shiva, *Monocultures of the Mind: Perspectives on Biodiversity and Biotechnology*, Palgrave Macmillan, London 1993, s. 166.

3 Lauren Berlant, *Optymizm i jego obiekty*, przeł. Katarzyna Bojarska, „Widok. Theories and Practices of Visual Culture" 2015, nr 11, dostęp 13 kwietnia 2026.

4 Sylvia Wynter, *Unsettling the Coloniality of Being/Power/Truth/Freedom: Towards the Human, After Man, Its Overrepresentation. An Argument*, „The New Centennial Review" 2003, t. 3, nr 3, s. 257–337.

5 Françoise Vergès, *Feminizm dekolonialny*, przeł. U. Kropiwiec. Współbycie 2024, s. 7.

6 Walter D. Mignolo, *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*, Duke University Press, Durham 2011, s. 54.